

Bilgin Ayata: Ermeni-Türk uzlaşma sürecinde Kürtler

Posted on 23/04/2017

Ermeni Soykırımından bir yüzyıl sonra ve Türk devletinin sürmekte olan inkarı sürecinde, Türkiye’de hem sivil toplum söyleminde hem de bilim söylemlerinde, hem devlet hem de toplum genelinde çeşitli uzlaşma girişimlerinin de eşlik ettiği Ermeni geçmiş ve bugününe yönelik bugüne kadar benzeri görülmemiş önemli bir ilgi gözlemlenmekte. Gözlemcilere göre, Türkiye’nin baskılanmış geçmişine yönelik artış gösteren bu ilginin nedeni, ülkenin AB adaylığı, 2000’li yıllarda demokratikleşme reformları ve Ermeni gazeteci Hrant Dink’in 2007 yılında öldürülmesinin Türk toplumunun liberal kesimlerinde neden olduğu şok dalgası. 1980’lerden bugüne Türk inkarcılığında Kürt hareketinin dönüşümsel zorluklarını tamamen görmezden gelen bu öngörüsüz analiz, Türkiye’nin geçmişiyle bağ kurması ile ilgili mevcut tartışmalardaki yanlış fikri çağrıştırıyor: birbiri içine geçmiş devlet suçlarının bölümleşmesi ve ayrılması. Çağdaş Türkiye’deki uzlaşma tartışmalarının en ilginç özelliği, her biri birbirinden tamamen ayrı meydana gelen çeşitli uzlaşma süreçlerinin birlikte var olması. Ermeni Soykırımı’na benzer şekilde, resmi devlet söylemlerinde baskılanan Kürtlere ve Alevilere yönelik şiddet gibi diğer konular giderek artan bir şekilde tartışılmaktaysa da, aralarında herhangi bir bağ oluşturulmamıştır. Bu dikkat çekici şekilde şaşırtıcı zira, yerinden edilme ve mal ve mülklere el konulması gibi soykırım ile bağlantılı bazı devlet uygulamaları, cumhuriyet döneminde devam etmekle kalmadı aynı zamanda Türkiye’de zoraki asimilasyon ile beraber ulus yaratmanın ana öğelerinden birini oluşturuyor. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1923 yılında kurulmasından sonra, 1950’li yılların sonuna kadar kalan Ermeni ve Rumlara yönelik katliam ve tehcir, dönem dönem devam ederken, bu uygulamalar Kürt ve Alevileri de kapsadı. Kürt kimliğinin varlığı 1991 yılına kadar inkar edildi ve Kürtçe konuşmak yasaktı. Kürtlerin Türk toplumunun yüzde 20’sini oluşturduğunu dikkate alırsak, askerden eğitim sistemine tüm devlet aygıtı Kürt kültür ve kimliğini sindirmek üzere

hizmete sokuldu.

Partiya Karkeren Kurdistan'ın (Kürdistan İşçi Partisi, PKK) 1978 yılında kurulması ve bu sindirmeye karşı verdiği silahlı mücadele ile birlikte, - bugün anıldığı ismiyle- Kürt çatışması, ülkenin inkar politikalarını derinden sarsarak o zamandan beri Türkiye'nin siyasi gündemine hakim olmaktadır. Kürt mücadelesi, 1991 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Türkiye'nin modern tarihinde bir mihenk taşı olan Kürtlerin var olduğunu resmi olarak kabul etmesi, devleti politikasını gözden geçirmeye mecbur etti. Bu kabul ile birlikte, devlet güvenlik güçlerinin 1 ila 3 milyon Kürdün evlerini terk etmesine neden olan ve başka ağır insan hakları ihlalleri meydana getiren Kürtlere yönelik bastırma yoğunlaştıysa da, cin lambadan çıkmıştı bir kere: Türdeş Türk ulus-devlet efsanesini temel alan devlet ideolojisi, başka ulusal efsane ve uygulamaların itirazına da olanak tanıyarak geri dönüşü olmaksızın çatlamıştı. Kürt hareketinin resmi inkara başarılı meydan okuması, resmi tarihin sorgulanmasına yönelik artan ilginin tek açıklaması olmasa da, Kürt ve Ermeni konularının, sivil toplumun liberal kesimlerince yeniden ulusal tarih ve kimlik çoğulcu müzakerelerinde birbirinden ayrı ele alınması anlaşılabilir bir durum. Bunun, akademisyenler ve sivil toplumun Ermeni Soykırımı konusunu geçmişe ait bir sorun ve Kürt çatışmasını ise bugünün sorunu olarak ele alma eğilimine bağlı olduğunu düşünüyorum. Böyle bir bölünme, Türk devlet söylem ve uygulamasındaki büyük ama karmaşık sevinçleri ve devamlılıkları örtbas eder. Ermeni, Kürt, Alevi ve diğer zulme uğrayan gruplara karşı devlet şiddetinin kronolojisi, uzantısı ve uygulamaları farklı olsa da, bu grupların hepsi Türkiye Cumhuriyeti'nde inkar politikalarına tabi olmuşlardır. Ermeni Soykırımı ve Kürt kimliğinin resmi inkarı uluslararası seviyede biliniyorken, 1938 yılında Dersim Soykırımı gibi Alevilere yönelik toplu katliamların inkarı Türkiye içinde henüz yeni dikkat çekilen konulardan. Türk olmayanlara, Sünni olmayan halklara karşı inkar politikaları, tüm sindirilmiş gruplar arasında kabul, adalet ve kurumsal eşitlik taleplerinin ortaya çıkmasına neden oldu ancak bunlarla nasıl yüzleşmeli ve uzlaşmalı konusu paralel ve birbirinden bağlantısız tartışmalarda ele alınıyor. Bu farklı konuların bölünmesinin mevcut uzlaşma söylemlerinin zayıf olmasının ana nedeni olduğunu düşünüyorum. Bu bölünmenin ne

keyfi ne de kazara olduğunu düşünüyorum, bana göre bölümleşme, taraftarlarının Türk milliyetçiliği ve şiddetini Ermeni ve Kürt “sorunlarının” nedeninden ziyade bir karşılığı olarak başarılı bir şekilde sunan ulusal ideolojinin devamlılığıdır.

Azınlıkların ayrı sorun olarak tasvir edilmesi zaman içerisinde o kadar normalleşti ki bugünün Türk aydınları ya da post-ulusalcı akademisyenlerin eleştirel yaklaşımlarına yansıyor. Durumun böyle olmasının nedenlerinden biri de, “sorunların” bu tür bölümleştirme uygulamalarının Türkiye’de soykırım, yerinden etme, mala el koyma ve inkardan kaynaklı mevcut güç asimetrilerine etkili bir katkı yapıyor olması. Türk aydın ve muhataplarını uzlaşma sürecinde ana aktörler olarak pekiştirirken, haklarından mahrum edilmiş gruplardaki aydınları özel ve belirsiz özne konumlarına indiriyor. Kürtlerin Türk-Ermeni uzlaşma sürecinden çıkarılması bu noktanın en canlı göstergesi. Kürt aydınlar, aktivistler ve örgütler Ermeni soykırımı konusunu Türk kamu tartışmaları yapılmadan uzun zaman önce farklı biçimlerde ifade etmişlerse de katkıları pek takdir edilmez ya da Türkiye’deki sivil toplum tartışmalarına veya akademik analizlere dahil edilmez. Bu katkının görmezden gelinmesi sadece eksik bir analiz anlamına gelmiyor, daha da önemlisi uzlaşma için alternatif yaklaşımlar üzerine düşünmek için kaçırılmış bir fırsat anlamına geliyor. Türkiye’deki soykırım konusunda genellikle ülke içi değişiklikler çerçevesinde başvuru popöler sivil toplum girişimlerinin aksine (Bilgi Üniversitesi Osmanlı Ermenileri Konferansı, 2005, 2008 Özür Kampanyası ve 2010 yılından beri yapılan 24 Nisan Taksim anma etkinlikleri gibi) Kürt aktörler, arazi tazminatı, soykırımın resmi olarak tanınması ve adalet temelli diğer uzlaşma konuları gibi Türk-Ermeni uzlaşma sürecinde açıkça noksan olan Ermeni aktörlerin taleplerini temkinli olarak ele alıyorlar. Türk-Ermeni uzlaşma konusunu açık şekilde ileri süren Türk aydınlar, adalet ve tazmin konularını sürece engel olarak dışarıda bıraktılar, Ermeni diasporasındaki örgütleri bu yöndeki talepleri doğrultusunda eleştirdiler. Kendilerini Türk devleti ve toplumu arasındaki arabulucu ya da muhatap olarak konumlandıran Türk aydınları, acımasız inkarın neden olduğu çıkmaz sokaktan çıkmaya yardım etmeyi deneyerek uzlaşma sürecinde karmaşık bir rol üstlendiler. Kürtlerin ve Ermenilerin taleplerini ileriye yönelik etki edecek şekilde desteklemek yerine, Türkiye’deki

kamusal aydınlar, adalet, kabul ve gerçek arayışında hakim olan munzam zarardan en az şekilde etki görmesi endişesiyle resmi söylemin peşinden sürüklendiler.

Buna karşın, Kürt aydınların ve örgütlerin Ermeni Soykırımı ile yüzleşmek üzere gösterdiği çabaları, Türk toplumunun neye hazır olup olmadığı konusunu dikkate almıyor. Onların uzlaşma girişimleri maruz kaldıkları devletin şiddet ve haksızlıkları ile şekilleniyor. İmparatorluktan cumhuriyete geçiş sürecinde Kürtlerin devlet gücüne karşı konumu değişti. Bir zamanlar Ermenilerin öldürülmesi ve mallarına el konulması olaylarına aktif olarak katılan Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık özneleri Kürtler, onları failden kurbanı dönüştüren cumhuriyetin yeni iç düşmanları oldular. İnkâr ve sindirmeye karşı mücadeleleri sırasında Türkiye'deki Kürt hareketi, abartılı bir adalet, çoğulculuk ve radikal demokrasiyi temel alan özgürleştirici siyaset vizyonları ile Kürt toplumunun dönüşümüne sınıf atlattı. Kürt aktörlerin kendilerini soykırımında Kürtlerin suç ortaklığı konusunda nasıl konumlandıkları bu siyasi vizyonun güvenilirliği ve geçerliliği için önemli bir testtir. Bu yüzden de Ermeni Soykırımı konusunda Kürt aktörlerin sivil toplum eylemlerindeki dil ve içerik, önde gelen Türk meslektaşların eylemlerinde kullandıklarından çok farklı. Kürt aydın Berzan Boti'nin 2008 Mayıs'ta arazilerini iade etmesi, Kürt uzlaşma çabalarının farklı dil ve içeriğini gösteren önemli bir örnek. Boti, Siirtli bir Kürt yazar, siyasi tutuklu olarak 1991'de serbest bırakılana kadar Diyarbakır'ın utanç verici hapisanesinde on bir yıl yattı. Köyünün tarihini ve Ermeni Soykırımını yakından incelerken ailesine ait olan arazinin bir zamanlar Süryanilere ait olduğunu keşfeder. Ataları 1915 soykırımında toprağa el koymuştur. 2007 yılında Boti, online yayınlanan Kürt dergisindeki makalesinde arazilerini gerçek sahiplerine iade edeceğini alenen duyurur. Hepsinin soykırımında öldürüldüğünü öğrendiğinde tapuyu Hollanda'daki, Süryani Soykırımının dünya genelinde tanınması için kampanyalar yürüten Süryani örgüt Seyfo Center'a devretmeye karar verir. Boti örgütle temasa geçer ve tapu devri Ekim 2008'de gerçekleştirilir.

Resmi devir teslim Mayıs 2009 tarihinde İsviçre Parlamentosu'nda Boti ve farklı Süryani örgütlerinin temsilcilerinin katılımı ile gerçekleşir. İlk kez, Türkiye'de Ermeni Soykırımı

kapsamında arazi iadesi ve tazmini konuları bir özür çerçevesinde dile getirilir ve bir şekilde kelimelerin de ötesine gider. Boti'nin bu eylemi, Ermeni Soykırımı çerçevesinde adalet temelli uzlaşma ve özrün nelere ön ayak olabileceği konusunda tarihi bir örnektir. Öte yandan, eşi benzeri olmasa da bu habere Türk medyasında ve kamuoyunda yer verilmedi. Ancak, Türk aydınların tarafından aylar sonra başlatılan özür kampanyası, kısıtlı kapsamı, ifade biçimi ve mağdurlara yaptığı göndermedeki başarısızlığından dolayı keskin bir şekilde eleştirilse de ülke genelinde ve uluslararası alanda dikkat çekti. Doğrusu özür kampanyası metni "soykırım" kelimesini dahi içermiyordu, yerine büyük felaket kelimesini kullanıyor ve böylece suçun tanınmasını da engellemiş oluyordu. Bir grup Kürt aydınının "Bu bir Felaket değil, Soykırımdır- İşte Bütün Mesele bu" başlıklı bir bildiri yayınlar. Ermeni Soykırımının inkarını Türkiye'deki Kürt kimliğinin inkarı ile bağlayan bildiri özür kampanyasını "soykırım" kelimesi etrafında dolanmakla suçlar, tıpkı Türk aydınların, Kürtlerden bahsederken "Kürt" kelimesini kullanmadan konuşurken, eleştirmeden uzun yıllar devlet terminolojisini benimsemeleri gibi. Halbuki 1990'lı yılların sonundan bu yana Türkiye'de ileri görüşlü Türk aydınları, akademisyenleri yazılarında kullanmaktan çekinmedi, yakın zamana kadar ve birçok vakada bugüne kadar, aydınların ve akademisyenlerin çoğu "Ermeni Soykırımı" terimini kullanmaktan çekindi ya da reddetti. Kürt aydınların bildirisinin de gösterdiği gibi, Ermeni Soykırımının inkarı ile yüzleşenler Kürt inkarını dikkate aldıklarında ve bu iki olayı kronolojik olarak bölümleştirmede, böyle bir tutarsızlık ve siyasi manevra zorlaşıyor. Burada söz konusu olan sadece terminoloji değil, aydınların ve sivil toplumun adalet ve tazmin talepleri ile ilgili konumlandırılması da söz konusu. Bir başka gözden kaçmış, devlet odaklı uzlaşma uygulamalarına alternatif yaklaşım sunan girişim de 2009 Diyarbakır'da Surp Giragos Kilisesi'nin restorasyonudur. Kürt belediyesi ve Ermeni Patrikhanesi ile beraber yürütülen bu proje 2007 yılındaki Türk hükümetinin Akdamar Kilisesi restorasyonu ile örnekte de görüleceği gibi taban tabana zıt. 1515-18 yıllarında inşa edilen Surp Giragos Kilisesi 1915 yılına kadar Ortadoğu'nun en büyük Ermeni Kilisesi idi. Soykırım sırasında Diyarbakır'ın tüm Hıristiyan halkı öldürülmüş, tehcir edilmiş ya da zorla müslümanlaştırılmış, ibadet mekanları ise yerle bir edilmişti. Cumhuriyet döneminde, özellikle de 1960'lı yıllardan itibaren Diyarbakır Kürt aktivizminin merkezi oldu ve Kürt

bölgesinin gizli başkenti olarak atıfta bulunuldu, böylece nüfusunun neredeyse yarısının bir dönem Ermeni olduğu olgusu silindi. 2004 yılında öte yandan, uzun yıllar Kürt aktivisti olmuş Osman Baydemir ve Abdullah Demirbaş'ın Diyarbakır ve Sur Belediye Başkanları seçilmeleri Diyarbakır'da yerel seviyede Ermeni geçmişini ve bugününü yeniden canlandıran adımların atılmasına ön ayak oldu. Mevcut sokak ve hoş geldiniz tabelalarına Ermenice çevirilerinin eklenmesinin yanı sıra Surp Giragos Kilisesi'nin restorasyon projesini başlattılar. Ayrıca, kilisenin tapularını ve restorasyon sürecinde keşfettikleri bir zamanlar Ermenilere ait olan malların tapularını Ermeni Patrikhanesi'ne iade ettiler. 2011 yılında, Kilise Belediye Başkanı Baydemir ve Başpiskopos Ateşyan tarafından açıldı ve o zamandan beri kilise sadece bir ibadet alanı değil aynı zamanda Ermeni kültürünün yeniden canlandığı bir mekan oldu.

Öte yandan, Van Gölü'ndeki Akdamar Kilisesi'nin hükümet tarafından restorasyonu Ermeni örgütleri, merhum Hrant Dink'in de aralarında olduğu aydınlar arasında itiraza ve tartışmalara neden oldu. Hükümetin bir Ermeni kilisesini restore edeceğini belirttiği ilk açıklamasında daha Başbakan Erdoğan bu çalışmayı "uluslararası soykırım iddiaları"na karşı atak çabası olarak sundu ve bunu soykırımı inkarını muhafaza eden bir araca dönüştürdü. 2006 yılında, restorasyonun himayelerinde yürütüldüğü Kültür Bakanı kilisenin 24 Nisan 2007'de - Ermeni Soykırımının uluslararası anma günü- açılacağını duyurdu. Yurtdışındaki Ermeni örgütlerin itirazına yanıt olarak Kültür Bakanlığı yeni tarih olarak 11 Nisan tarihini önerdi ama bu da eski takvime göre 24 Nisan'a tekabül ediyordu. Hükümetin kilise restorasyonunu, restorasyon sürecini bir "komedi" olarak tanımlayan Ermeni gazeteci Hrant Dink'in öncülüğündeki soykırımın tanınmasına karşı atak olarak bir vitrine dönüştürme ısrarı. Ocak 2007'de kilise projesi ile alakası olmayan sebeplerden dolayı Türk medyası tarafından hedef alınan Dink Türk milliyetçileri tarafından öldürüldü ve kilisenin açılışı Eylül 2007'ye ertelendi. Kilise nihayet açıldığında kilise olarak değil, kalabalıkların yılda bir kere bulunabilecekleri müze olarak açıldı. Kilisenin asıl Ermenice ismi Surp Haç Akdamar olarak değiştirildi, dolayısıyla da Ermeni isimlerin Türkleştirilmesi devlet uygulaması devam ettirilmiş oldu. Ne tapular ne de başka bir mülk Patrikhaneye iade edildi. Boti'nin arazi

iadesi ile gerçekleştirmiş olduğu bireysel özür ve Diyarbakır belediyesinin eylemleri Kürt aktörlerin alternatif uzlaşma çabalarına anlık bir bakış sunuyor. Bunlar elbette tüm Kürt aydınları ve aktivistlerin ya da Kürt sivil toplumunun görüşünü yansıtmıyor. Kürtlerin, soykırımda Kürtlerin rolü konusundaki inkarı ve bu rolün günümüze getirdikleri de var, özellikle de arazi ve tanzim konuları söz konusu olduğunda. Yine de bu Türk-Ermeni uzlaşma süreci tartışmalarında neyin eksik olduğunu görmeye de yardımcı oluyor. Adalet, tanzim ve resmi soykırım tanınmasını hariç tutmayan Kürt aktörlerin uzlaşma çabaları ile karşılaştırıldığında Türk aydınların söyleminin resmi söyleme yakın olduğu görünür oluyor. Kürtlerin yakın tarihi dikkate alındığında, uzlaşma çabalarının dil ve içeriğinin adaleti temel alan uzlaşma eşliğinde olduğunu görmek şaşırtıcı değil. Katilden mağdura geçişleri- Mahmood Mamdani'nin ifadesini tersine çevirecek olursak- kendini sorgulama yollarını açmakla kalmadı aynı zamanda Ermeniler ve soykırımın diğer kurbanları için adalet isteyen Kürt talebinin güvenilirliği ile bağladı. Şaşırtıcı olan ise Türk-Ermeni uzlaşma sürecinde hem Türk hem de Ermeni aktörlerin, bu sürecin gözlemcileri kadar Kürt uzlaşma çabaları tarafından önerilen alternatif perspektifleri önemsememeleri. Bu yazıda böyle bir farkında olmama durumunun Türkiye'deki mevcut uzlaşma söylemlerinde kapsamlı bir yaklaşım eksikliğinden kaynaklandığını ifade ediyorum. Kamusal aydın tartışmaları ve akademisyenler arasındaki tartışmalarda birbiri içine geçmiş devlet suçlarının bölümleştirme ve ayırımın damga vurduğu uzlaşma çabası, yüzleşme ve inkar çifte açmazında olduğu kadar bugünün geçmiş ve geleceğe koyduğu sınırlamalarla çifte bilinmezlik içinde sıkışıp kalmış.

Kaynak: repairfuture.net